

РОЗДІЛ II

СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВИ АВСТРАЛІЯ: ЗДОБУТКИ ТА ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМ

2.1. ІСТОРИЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ АВСТРАЛІЇ

На думку антропологів, перші люди (*homo sapiens*) прибули до Австралії не пізніше, ніж 40 тис. років тому [1]. Міграція людини до П'ятого континенту відбулася на завершальних етапах епохи плейстоцену завдяки тому, що рівень моря на той час був більш ніж на 100 м нижчим від теперішнього [2, р. 80]. На той час континентальне узбережжя було набагато довшим, воно покривало Тиморське море, тож Австралія та Нова Гвінея утворювали єдиний материк, відомий під назвою Сахул. Попри це, море й тоді було значною перешкодою для мандрівників, тому вважається, що перші люди потрапили до Австралії, долаючи морем невеликі відстані від одного острова до іншого [2, р. 81]. Острів Тасманія (що наразі є одним з австралійських штатів) на той момент також був з'єднаний з материком завдяки «сухопутному мосту». Період перебування на цьому острові людини становить щонайменше 30 000 років [3].

Одночасно існують певні свідчення про набагато ранішу появу перших людей на території зеленого континенту. Так, Ч. Дорч датував знайдені в Рокінгемі (Західна Австралія) та на о. Ротнест (Західна Австралія) кам'яні знаряддя віком приблизно 70 000 років. [4]. Аналіз унікального штаму вірусу гепатиту Б, який виявили в аборигенів північної частини континенту, показав, що він міг потрапити до Австралії понад 51 000 років тому разом з індонезійськими переселенцями [5]. Антрополог С. Дробишевський зазначив, що сучасного антропологічного вигляду австралійські аборигени набули близько 4 000 років тому. З 12 000 до 4 000 років тому їхні черепи й мозок різко

зменшилися, але при цьому зберегли масивність. Зріст залишився приблизно таким самим. В Тасманії у аборигенів зменшились як розміри, так і масивність [6].

Історія того, як європейці відкрили новий материк, відноситься до періоду Великих географічних відкриттів, коли розвиток європейської науки і техніки зробив можливими тривалі морські подорожі та експедиції. Найімовірніше, першими до австралійських берегів підійшли португальці, зокрема, певні ділянки узбережжя Австралії можна знайти на карті Атласу Ніколаса Валларда 1547 р., проте, швидше за все, ці візити були випадковими. В XVII ст. представники відразу кількох держав зробили внесок у дослідження регіону. 1606 р. завдяки іспанській експедиції під керівництвом Луїса Ваеса Торреса було відкрито протоку, що відділяє Австралію від Нової Гвінеї (Торресова протока), того ж року голландські моряки обстежили протоку Карпентарія та берег півострова Кейп-Йорк [7].

Фактичне відкриття нового материка належить голландцям. Так, 1616 р. до узбережжя Західної Австралії прибула експедиція Дерка Хартога. Пізніше голландці організували ще кілька експедицій (1623, 1627 та 1629 рр.). До початку XVIII ст. зусиллями голландських, англійських та французьких мореплавців західне узбережжя Австралії було нанесено на карту. Відкриті землі отримали назву Нова Голландія. А вже в 1642–1644 рр. голландець Абель Тасман здійснив дві експедиції, результатом яких стало відкриття острова Тасманія (який до 1856 р. носив назву Земля Ван-Дімена) та нанесення на карту 4,7 тис. км північного узбережжя Австралії. Також саме Тасман довів, що всі землі, які раніше відкрили голландці, є частинами одного материка [7]. Англійське освоєння Австралії пов'язане в першу чергу з ім'ям відомого мореплавця Джеймса Кука, який 1770 р. в рамках великої тихоокеанської експедиції, прибув до південно-східного узбережжя Австралії і оголосив усе східне узбережжя, котре він виявив, британськими володіннями та назвав їх Новим Південним Вельсом [7].

«Аграрна революція» в Англії зумовила загострення соціальних проблем: величезна кількість селян, які залишилися без землі й не змогли знайти роботу, були змушені жебракувати, блукаючи країною без засобів до існування. Наявність роботи на фермі чи мануфактурі зовсім не гарантувала добробуту – мізерної платні часто не вистачало навіть на їжу й це за умови 14–16 годинного робочого дня. Подібна ситуація зумовила бурхливе зростання злочинності, на яке англійська влада відповідала неймовірною жорстокістю карного законодавства [8]. Оскільки в'язниці були переповнені, каторжників почали висилати до Північної Америки, але з початком війни за незалежність США (1775–1783 рр.) постала необхідність у новій локації для висилання засуджених, адже спроба використати з цією метою західноафриканські колонії закінчилася провалом через величезний рівень смертності серед в'язнів. Лише 1779 р. на офіційному рівні постало питання щодо доцільності утворення на території Австралії колонії для каторжників. На той момент материк носив назву Нова Голландія, а його східну частину, яку розвідали англійці, вони називали Новим Південним Вельсом. Один з учасників експедиції Дж. Кука – ботанік Дж. Бенкс 1779 р. виступив у парламентському комітеті й, відповідаючи на питання щодо оптимального місця для створення нової колонії для засуджених, запропонував саме Ботані-Бей у Новому Південному Вельсі [8]. Державу насамперед цікавила віддаленість локації (зادля запобігання можливій втечі), а також наявність там родючих ґрунтів, щоб колонія швидко вийшла на самозабезпечення.

Ідея створити колонію саме на території Нової Голландії не відразу знайшла підтримку серед британського керівництва, але з огляду на потребу, 18 серпня 1786 р. уряд Великої Британії підготував план створення колонії в Новому Південному Вельсі, а вже в січні 1787 р. король Георг III повідомив про план у промові в парламенті. Перший флот під головуванням капітана А. Філліпа складався з 11 суден, на яких з Британії 13 травня 1787 р. відбули понад тисяча засуджених, а також чиновників з родинами та солдат. Подорож зайняла понад 8 місяців, за цей час померло 50 чоловік і народилося 42. Більшість

каторжників, яких відправили до таких дальніх країв, зовсім не були небезпечними злочинцями, навпаки здебільшого відбували покарання за якісь дрібниці на кшталт крадіжки хліба, тканини чи кролика. Багато з них були хворими, слабкими й виснаженими, серед них також було кілька десятків літніх людей. Нарешті 26 січня 1788 р. кораблі підійшли до Порт-Джексона й моряки, які першими висадилися на берег, установили британський прапор і, за традицією, зробили залп з рушниць [8]. Згодом саме тут з'явилося найбільше місто Австралії – Сідней.

Перший губернатор Нового Південного Вельсу А. Філіп, який відбув до Британії наприкінці 1792 р., керував колонією в найскладніші часи первинної адаптації до нових умов, але залишив її в набагато кращому стані: на той час площа посівних земель, садів і городів становила 600 га, рівнини використовували як пасовиська, а в гавані активно рибалили. Справжнім порятунком для поселенців стало вівчарство: тварини досить швидко пристосувалися до місцевої рослинності, а британська промисловість, яка швидко розвивалася, потребувала великої кількості вовни, що стала одним з основних предметів експорту колонії. Відносини з місцевим населенням склалися не найкраще, оскільки аборигени сприйняли чужинців вороже й неодноразово нападали на колоністів, хоча на практиці ніяких шансів у протистоянні з добре озброєними британцями не мали [9, с. 47]. Окрім протистояння з аборигенами, колоніальна адміністрація зіштовхнулася з проблемою втечі засуджених, які об'єднувались у загони т. з. «бушрейнджерів» і наводили жах на всю колонію. Численні каральні операції, які організували урядові сили, провадились особливо жорстоко та були покликані знищити розбійників, проте «бушрейнджери» як соціальне явище проіснували до початку ХХ ст., а деякі з них були настільки відомими й популярними (яскравим прикладом є «бушрейнджер» Нед Келлі), що стали частиною народного австралійського фольклору [10].

За початковим планом, колонія мала складатися одночасно з каторжників і вільних переселенців з Британії, тож останні могли розраховувати на масштабну підтримку уряду: оплата переїзду, безкоштовне харчування, виділення землі та, навіть, надання в їх розпорядження в'язнів для оброки землі й харчування для них. Попри привабливі умови, за перші кілька років лише кілька десятків громадян Британії скористалися такою можливістю. Як результат, переважно населення колонії складалося з каторжників та військових, що їх охороняли. Після повернення до Британії 1792 р. першого губернатора А. Філліпа, влада перейшла до командира Полку Нового Південного Вельсу Ф. Гроуза, який віддав більшість цивільних посад військовим, виділивши їм землю та засуджених для роботи на ній. Наслідком стало повне панування в колонії солдатсько-офіцерського корпусу, представники якого швидко збагачувалися завдяки експлуатації каторжників, а також монополізації всіх торговельних операцій, зокрема це стосувалося алкоголю, що за умов дефіциту грошей став справжнім платіжним засобом.

Влада офіцерів т.з. «ромового корпусу» настільки укріпилася, що двом наступним губернаторам не вдалося її похитнути. Так, у відповідь на спроби губернатора Уїльяма Блая обмежити безмитну торгівлю ромом та його виготовлення на території колонії, офіцери зчинили заколот і рік тримали губернатора в ув'язненні на Землі Ван-Дімена. Ця подія ввійшла в історію як «Ромовий бунт» [11]. Лише в грудні 1890 р. до колонії прибув полковник Л. Маккуорі, якого Лондон відправив наводити порядок. Разом з новим командувачем прибув і новий піхотний полк, який замінив Корпус Нового Південного Вельсу, що повністю втратив довіру. Л. Маккуорі звільнив У. Блая та після урочистої зустрічі з усіма знаками пошани, відправив його до Англії. Представники «ромового корпусу» також покинули Австралію, а його керівники постали перед судом [8]. Л. Маккуорі скасував усі призначення, судові рішення та роздачу землі за період ув'язнення У. Блая, після чого взявся розвивати колонію: відкрив банк та запровадив місцеві гроші, перепланував

м. Сідней, розгорнув активне будівництво важливих інфраструктурних об'єктів (лікарні, дороги, маяки тощо) [9, с. 63]. 1817 р. Л. Маккуорі запропонував змінити назву материка на «Австралія», відмовившись від чинного на той момент найменування – «Нова Голландія». Вперше роздуми на цю тему були викладені в праці М. Фліндерса «Подорож до Terra Australis» (Подорож до Південної Землі), яка побачила світ 1814 р., офіційно ж нову назву континенту прийняло Британське Адміралтейство 1824 р. [12].

Геополітичні процеси в Європі, зокрема політика Британії щодо протистояння Наполеонівській Франції, суттєво стримували потік нових каторжників до австралійської колонії, оскільки багато людей було задіяно в бойових діях. Після прибуття перших 4,5 тис. засуджених за перших чотири роки, за 1793–1800 рр. їх було менше від 2 тис., а в наступні 10 років – лише 4 тис. чол. [9, с. 51]. Звичайно, така ситуація суттєво гальмувала розвиток колонії. Після перемоги над Наполеоном потік в'язнів почав швидко зростати: у 1816–1820 рр. понад 11 тис. прибули до Нового Південного Вельсу та 2 тис. – на Землю Ван-Дімена, таким чином, населення материкової частини колонії на 1820 р. становило 26 тис., острівної частини – 6 тис. чол. [9, с. 63]. Пізніше, з 1821 до 1840 рр. до Нового Південного Вельсу прибули 55 тис. каторжників, тоді як на Землю Ван-Дімена – понад 60 тис. [9, с. 87]. З 1831 р. британський уряд почав використовувати прибутки від продажу землі для субсидування притоку нового класу «вільних» мігрантів, готових «почати з нуля». Кількість таких поселенців, що прибували до Нового Південного Вельсу, постійно зростала: протягом 1820-х рр. 8 тис. чол., у 1830-х рр. – уже 30 тис. [9, с. 94]. Залучення вільних поселенців посприяло економічному розвитку колонії – в 1810–1850 рр. експорт овечої вовни до Англії виріс удесятеро.

Освоєння Австралії та розширення географії британських поселень, зокрема, стало реакцією на активність Франції в Тихоокеанському регіоні. Прагнучи утвердити свої права на весь материк і прилеглі території, протягом першої половини XIX ст. було утворено низку нових поселень (окрім Нового

Південного Вельсу). Ще 1802 р. англійці офіційно заявили свої права на Землю Ван-Дімена, а вже 1803 р. там було засновано нову колонію, що складалася з двох поселень, які обидва підпорядковувались Новому Південному Вельсу. Лише в грудні 1825 р. Земля Ван-Дімена стала самостійною колонією. Зважаючи на швидке збільшення частки саме вільних поселенців (що відбувалось і за рахунок добровільних мігрантів, і завдяки закінченню термінів ув'язнення каторжників), все активніше з боку австралійців почали лунати вимоги припинити висилання до колонії засуджених. В кінці 1830-х британський уряд не міг більше нехтувати цими закликами, тож 1840 р. було припинено відправлення нових каторжників до Нового Південного Вельсу. Певний час в'язнів висилали на Землю Ван-Дімена, але 1853 р. відправку припинили, а сам острів змінив назву на Тасманія (на честь голландського мореплавця Абеля Тасмана, який відкрив острів 1642 р.) [13].

На відміну від колоній для засуджених – Нового Південного Вельсу і Землі Ван-Дімена – Південна Австралія від початку була колонією вільних поселенців, організатори якої створили акціонерну компанію, що мала придбати землю на півдні Австралії та відповідати за організацію й існування нової колонії. 1834 р. король підписав указ про те, що Південноавстралійська земельна компанія має створити нову колонію, де влада належатиме губернатору (якого призначатиме король) та уповноваженим компанії, а вже в липні 1836 р. перші 546 колоністів прибули до Південної Австралії. На місці, яке поселенці обрали для створення столиці, зараз розташоване м. Аделаїда.

Західна Австралія, подібно до Південної Австралії, спершу виникла як колонія вільних людей і так само як Земля Ван-Дімена, насамперед, мала не допустити утворення французьких поселень. Не досягнувши успіхів у розвитку цивільної колонії, її керівництво звернулося до Лондона з проханням прислати ув'язнених, щоб завдяки їх праці прискорити освоєння території. 18 років до Західної Австралії завезли понад 10 тис. засуджених і припинився цей потік лише 1868 р. під тиском сусідніх колоній [14].

Цікавою й нетиповою для Австралії є історія заснування колонії Вікторія, започаткованої автономно від ініціатив британського уряду. В 1834–1835 рр. невеликі групи колоністів оселились у районі Порт-Філіпу, оформивши з місцевими мешканцями договір на «придбання» землі. Оскільки договір був оформлений англійською, аборигени не мали уявлення про його зміст, але він був наданий владі Нового Південного Вельсу для обґрунтування «законності» претензій на південні прибережні території, щоб не платити британському уряду за землю. Договір не був визнаний і 1839 р. колонію включили до складу Нового Південного Вельсу, що викликало невдоволення колоністів, які почали активно вимагати автономії, мотивуючи це тим, що Новий Південний Вельс був колонією для в'язнів, а Порт-Філіп – поселенням вільних людей. Статус окремої колонії, так само як і нову назву – Вікторія (на честь тодішньої британської королеви), Порт-Філіп отримав лише 1850 р. На той момент у поселенні жили 77 тис. чол.

Заселення території сучасного Квінсленду почалося тільки 1821 р. зі створення невеликої колонії для засуджених у Порт-Маккуорі. 1824 р. туди прибула перша партія з 30 засуджених, які мали розчистити територію та підготувати її для вільних поселенців. Колонія довго залишалася місцем для каторжників, зокрема 1830 р. там перебувало тільки 1 тис. засуджених і 100 солдатів, які їх охороняли. Оскільки 1841 р. в районі поселення почали використовувати пасовиська, до 1851 р. кількість її мешканців зростає до 2 тис. Згідно з актом 1859 р. ця північна частина Нового Південного Вельсу була проголошена окремою та отримала назву Квінсленд. Столицею нової колонії стало м. Брісбен, а населення її на той момент становило 28 тис. чол. [15]. Після заселення центральної частини Австралії, Британія офіційно зайняла весь континент. Освоєння материка супроводжувалося ростом населення, якщо 1820 р. його кількість становила 30 тис. чол., то 1830 р. вона подвоїлася, 1840 р. становила вже 160 тис., а 1850 р. досягла 400 тис. [9, с. 99].

Наприкінці 1840-х рр. на південному сході Австралії виявили значні поклади золота й, оскільки більша його частина містилася близько до поверхні землі, добувати коштовний метал можна було просто кайлом та лопатою. Подібна доступність зумовила початок справжньої австралійської «золотої лихоманки»: в кінці 1851 р. на копальнях перебували понад 20 тис. чол., а 1858 р. населення досягло піку в 150 тис. «Золота лихоманка» суттєво змінила австралійські колонії, оскільки лише за два перших роки кількість прибульців перевершила кількість каторжників, завезених за всі 70 років [9, с. 108]. Початок «золотої лихоманки» фактично збігся з приходом самоврядування в колоніях. 1842 р. Новий Південний Вельс отримав законодавчу раду, яку частково обирали його мешканці. Подібну можливість 1851 р. отримали й Південна Австралія, Тасманія та Вікторія [9, с. 112].

В середині XIX ст. в Англії почали з'являтися ідеї про об'єднання австралійських колоній і створення органів центральної влади для управління величезним материком. Перший законопроект з подібними пропозиціями подав до парламенту 1850 р. британський міністр колоній Дж. Грей. В Австралії також існували прихильники ідеї створення загальноколоніального законодавчого органу, але вони були в переважній меншості, бо розбіжностей у відносинах між колоніями було набагато більше, ніж об'єднувачих чинників. 1883 р. на загальноавстралійській конференції в Сідней було погоджено законопроект про утворення Федеральної ради – законодавчого органу, чий закони були б обов'язкові для тих колоній, що їх розглянули й погодили. Законопроект про створення Федеральної ради погодив британський парламент 1885 р. [8]. 1897 р. було скликано конференцію, яка розпочала роботу 22 березня в м. Аделаїда, на ній зібрались уже не призначені, а обрані (на загальних виборах чи в парламенті) делегати. Проект конституції було підготовлено й передано на розгляд парламентів, після чого повернуто для нового обговорення, роботу було продовжено 20 січня 1898 р. в Мельбурні. Через узгодження процедурних питань було проведено два референдуми у 1898

та 1899 рр., на останньому проект федеральної конституції погодили 5 колоній: Вікторія, Новий Південний Вельс, Тасманія, Південна Австралія і Квінсленд. Західна Австралія своєї позиції не озвучила. Проект конституції, що передбачав утворення федерації, надіслали до Лондона, де після переговорів і внесення певних правок він був погоджений і надійшов до британського парламенту, де був також схвалений. Закон про федеральну конституцію набув чинності за королівським указом у червні 1900 р., а вже в кінці року було сформовано перший австралійський уряд. Офіційне проголошення новоствореної Австралійської Співдружності відбулося 1 січня 1901 р. До компетенції федеральної влади ввійшли зовнішні зносини, торгівля з іноземними державами, оподаткування, мореплавство, банківська система, будівництво та управління залізницею тощо. В разі суперечностей між федеральними законами та законами штату, перевагу мали перші. Колишні колонії після об'єднання отримали статус штатів і зберегли початкові найменування – Новий Південний Вельс, Тасманія, Квінсленд, Вікторія, Південна Австралія й Західна Австралія. Протягом двох років після створення федерації уряд мав запровадити єдиний митний закон і тариф та встановити вільну торгівлю між штатами [8].

Після проголошення 1 січня 1901 р. Австралійської Співдружності було проведено конкурс ескізів національного прапора за участі понад 32 тис. проектів. Перший приз розділили кілька учасників, а перемогло зображення британського прапора в куті, на тлі сузір'я Південного Хреста, власне саме таким є австралійський прапор сьогодні (хоча Британський Юніон Джек залишався державним прапором до 1950 р.). Також 1908 р. було затверджено герб Австралії, на якому кенгуру та страус ему тримають щит із зображенням символів кожного з шести штатів. 1912 р. на гербі з'явилися дві гілки акації, котрі символізують австралійську флору (тварини, відповідно, символізували фауну країни). Національними кольорами Австралії стали зелений та золотавий, зокрема, саме їх почали використовувати спортсмени для своєї форми [9, с. 176]. Через суперечки щодо того, яке з найбільших міст стане столицею,

Мельбурн чи Сідней, було знайдено компроміс – побудувати нове місто, яке й отримає столичний статус. 1908 р. для реалізації проекту обрали район Канберра. Будівництво розпочалося 1913 р. і тривало понад 14 років, тимчасовою столицею Австралії тоді був Мельбурн.

Утворення федерації збіглось у часі з трансформацією розмаїтого в культурному та соціально-економічному сенсі населення кількох високою мірою автономних колоній у єдину австралійську націю. Національна ідентичність формувалася під впливом зростання зовнішніх загроз і внутрішніх соціальних заворушень. Окрім економічних та адміністративних мотивів створення федерації на базі австралійських колоній, Британський уряд мав ще один надважливий імператив – необхідність протистояти зовнішнім загрозам імперії в цілому й тихоокеанським колоніям зокрема.

Австралія, з одного боку, відчувала власну вразливість, адже її безпека повністю залежала від Великої Британії, а з іншого – мала власні субімперіалістичні амбіції в регіоні, насамперед стосовно Нової Гвінеї. Тож австралійські політики всіляко закликали Лондон активніше протистояти потенційним викликам імперії з боку інших держав, зокрема, це стосувалося присутності британського військового флоту в Тихому океані. Однак Великій Британії все складніше було гарантувати безпеку власних залежних територій. Ще 1870 р. Британія вивела з території Австралії свої гарнізони, мотивуючи місцеву владу створити власні збройні сили, проте ще кілька десятиліть військово-морський флот Британії залишався гарантом австралійської безпеки. З 1887 р. австралійські колонії долучилися до фінансування британської ескадри в австралійських територіальних водах [9, с. 167]. Австралійські колонії, попри зовнішні загрози, довго фактично не мали навіть мінімальних власних засобів ураження на воді.

Якщо у XIX ст. основні загрози в уявленні мешканців австралійських колоній походили з боку європейських держав, то в XX ст. побоювання почали стосуватися насамперед азійських країн, що стрімко набирали силу. Військові

успіхи Японії в Китаї, вторгнення у 1895 р. до Кореї та розгром Російської імперії 1905 р. лише посилили побоювання австралійців і спонукали їх створити власний військовий флот. Підвищення активності німецького флоту в Тихому Океані зумовило підтримку австралійських ініціатив з боку Лондона, результатом стало створення 1911 р. австралійського військово-морського флоту, до складу якого ввійшли військово-морські сили Австралії. 1913 р. новий флот складався з флагмана – лінійного крейсера «Австралія», а також трьох легких крейсерів і трьох есмінців, ще кілька кораблів перебували на стадії будівництва [15]. Головним ідеологом створення австралійського військового флоту став тодішній прем'єр-міністр Австралії А. Дікін.

Австралійці усвідомлювали, що безпека їх величезного, але малонаселеного континенту, залежить від збереження британського військово-морського панування в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Зважаючи, що в разі поразки Лондона в Європі австралійці можуть опинитися під німецьким пануванням або, що ще гірше, під впливом Японії, котра після перемоги над Росією у війні 1904–1905 рр. становила серйозну загрозу для півночі, суспільна підтримка дій Британії щодо оголошення війни Німеччині була величезна [16].

Разом з тим, окрім загроз, Австралія мала територіальні амбіції в регіоні, зокрема стосовно Нової Гвінеї. Так, іще 24 серпня 1828 р. голландський уповноважений проголосив власністю Нідерландів західну частину острова Нова Гвінея, а за 20 років 30 липня 1848 р. генерал-губернатор голландської Ост-Індії оголосив, що східним кордоном Нідерландських володінь на Новій Гвінеї буде 141-й меридіан. Такі дії викликали обурення в Німеччині, проте після низки взаємних звинувачень сторони вирішили домовитися про розділ острова. Як наслідок, відповідно до угоди від 25–29 квітня 1885 р. Німеччина отримала північно-східну частину Нової Гвінеї з усіма островами, а також частину Соломонових островів [17]. З 1902 р. Австралія отримала в управління британську частину Нової Гвінеї – Папуа. Передання владних повноважень юридично оформлювали до 1906 р. Очолив колонію губернатор, якого

призначала Австралія. Також в управлінні брали участь законодавча й виконавча ради [18, с. 70].

Утворивши федерацію, Австралія отримала статус домініону в рамках Британської імперії, який означав фактично повне самоврядування у внутрішньополітичних справах, разом з тим зовнішня політика ще довго залишалася виключною прерогативою метрополії. Хоча офіційного визначення статусу домініону не існувало, в заяві Імператорської конференції 1926 р. Велика Британія та домініони були описані як «автономні громади Британської імперії, рівні за своїм статусом, не підпорядковані одна одній у будь-якому аспекті їхніх внутрішніх або зовнішніх справ, проте об'єднані спільною відданістю Короні та вільно об'єднані як члени Британської Співдружності Націй» [19]. Зовнішню політику імперії, включно з домініонами, здійснював лише уряд метрополії, який призначав послів, вів переговори з іноземними урядами, підписував договори, оголошував війну чи укладав мир від імені всієї імперії. Тож, якщо у внутрішній політиці домініонів існували тільки певні обмеження, то стосовно зовнішньої політики вони спершу взагалі не мали права голосу [20, с. 73].

Створення Австралії відбулося еволюційним шляхом, колонії фактично не боролися ні за об'єднання (воно відбулося насамперед з політичної волі метрополії), ані за розширення повноважень у рамках британської імперії. Принаймні йдеться про відсутність збройної боротьби чи масових громадянських виступів. Водночас, якщо у внутрішній політиці місцеві еліти мали великий ступінь автономності, то зовнішня політика Австралії ще довго цілком залежала від Лондона.

Зовнішня загроза для п'ятого континенту виникала, насамперед, через експансіоністську політику європейських (і не тільки) держав, що конкурували з Великою Британією та одна з одною. Якщо у XVII–XVIII ст. Іспанія та Нідерланди навіть дещо випередили Лондон в освоєнні басейну Тихого океану, то пізніше, у XIX–XX ст., головними суперниками Британії в регіоні стали

Франція, Німеччина та Японія, які вели запеклу боротьбу за останні невідконтрольні європейським імперіям території [9, с. 166].

Зважаючи на те, що навколо Великої Британії постійно зростав рівень конкуренції з боку виробників, торговців і фінансистів з інших країн, які посилювалися, вона все більше уваги почала приділяти можливостям своїх колоній і домініонів. Комфортний режим вільного ринку всередині імперії з його дешевою колоніальною продукцією та доступними ринками потребував значних військових витрат, адже дешевий імпорт для «світової фабрики» треба було захищати й охороняти. Особливої ваги це набувало в умовах прискорення гонки озброєнь у рамках європейського континенту, тож Британії доводилося тримати свої основні військово-морські сили ближче до своїх берегів. Саме з міркувань дотримання власних безпекових інтересів Британія прагнула, щоб її переселенські домініони були економічно самоокупними й могли створити власні військові підрозділи для захисту від зовнішніх загроз.

Важливим етапом національного становлення Австралії стала її спільна з іншими британськими домініонами участь у Першій світовій війні, що суттєво вплинуло на трансформацію ролі й місця країни на міжнародній арені. Безпрецедентний за масштабами глобальний конфлікт призвів до величезних втрат, як людських, так і фінансових, що зумовило важливі зміни на рівні суспільної свідомості серед австралійців. Напередодні війни австралійські еліти всіляко підтримували ідею активізації Британської ролі в регіоні у відповідь на геополітичні виклики з боку інших регіональних гравців, зокрема Німеччини та Японії. Але суспільство досить швидко втомилося від проблем і втрат, що їх приніс глобальний конфлікт, тож австралійський уряд замість реалізації геополітичних амбіцій зосередився на мінімізації втрат та боротьбі за незалежність зовнішньополітичного курсу Австралії.

4 серпня 1914 р. Велика Британія оголосила війну Німеччині, того ж дня про вступ у війну і підтримку метрополії оголосив австралійський уряд. Такий крок п'ятого континенту був логічним, враховуючи статус домініону, проте

висвітлив проблемні моменти у відносинах з Лондоном, а також заклав фундамент для майбутніх суперечностей. На той момент усю зовнішню політику Австралії здійснювала Британія, тож оголошення війни відбулося від імені всієї імперії, навіть без консультацій з домініонами, хоча такий механізм було передбачено. На відміну від Лондона, який, оголошуючи війну Німеччині, оперував глобальними категоріями суперництва великих імперій, інтереси національної безпеки в Австралії формулювалися насамперед у регіональному вимірі. Фактично, вона була європейською країною в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, яку було важко захищати суто з географічного погляду: Австралія мала величезну берегову лінію, але зовсім невеликі армію й флот. В 1913р. новий флот складався з флагмана – лінійного крейсера «Австралія», а також трьох легких крейсерів і трьох есмінців, ще кілька кораблів знаходилися на стадії будівництва [21]. Головну небезпеку в військовому сенсі австралійці вбачали насамперед з боку Японії. Австралія відповідала на загрози економічними та політичними рестрикціями, що проявлялись у високих митних тарифах на імпорту і суттєвих обмеженнях щодо міграції з Японії та інших азійських країн [22].

Початок Першої світової війни зустріли на п'ятому континенті з великим ентузіазмом, уряд прем'єр-міністра Е. Фішера пообіцяв повну підтримку своєї країни Великої Британії, зокрема 3 серпня було погоджено надати у використання Лондона Королівського австралійського флоту та 20 000 бійців, які мали утримуватись коштом Австралії та могли бути розміщені на розсуд британської влади. Вхідження австралійського флоту до складу британських військово-морських сил було цілком закономірним, оскільки так було передбачено довоєнним плануванням, проте з піхотою ситуація була дещо іншою. Відповідно до Закону про оборону 1903 р., розміщення невеликої австралійської регулярної армії за кордоном виключалося, тож усі громадяни Австралії, що брали участь на фронтах Першої світової мали бути добровольцями. Тому масштабна допомога людськими ресурсами з боку

п'ятого континенту була навіть ціннішою за надання власного флоту [16]. На кінець 1914 р. більш ніж 50 000 чоловіків та 300 жінок відбули на війну, щоб підтримати Британську імперію [23]. Австралійські добровольці ввійшли до складу спільного з Новою Зеландією військового формування, яке отримало назву АНЗАК (австралійсько-новозеландський армійський корпус). Формування корпусу розпочалось у листопаді 1914 р. з групи дивізій, створених на початку війни в Австралії та Новій Зеландії. Спочатку «Анзаками» називали учасників битви при Галліполі, що походили з відповідних домініонів, але пізніше так стали називати всіх австралійських і новозеландських солдатів. Невідомо напевне, хто саме придумав термін «Анзак», але він став важливим елементом культури обох держав, він нагадує про героїчні сторінки в історії народів та має для них особливе значення [24].

Пізніше, окрім австралійських і новозеландських частин до складу АНЗАКу ввійшли індійські, цейлонські й англійські підрозділи. Разом з солдатами АНЗАК на фронт поїхали медсестри-добровольці з Австралії та Нової Зеландії. Першою масштабною військовою операцією за участі «Анзаків» стали бойові дії на півострові Галліполі в Туреччині. В квітні 1915 р. АНЗАК, включений до складу англо-французьких військ, висадився в локації, яка пізніше стала відома під назвою «бухта Анзак». Кампанія з захоплення Галліполі стала стратегічним провалом, оскільки військових цілей досягти не вдалось, а втрати були величезні. Однак про операцію, з легкої руки преси й літераторів, швидко пішли легенди, основою яких стали сміливість і винахідливість Анзаків перед лицем неймовірних перешкод, їхній героїзм та видатні фізичні подвиги попри жахливі рани й надзвичайно складну місцевість [16].

Після евакуації з Галліполі, де союзники втратили понад 46 000 солдатів убитими, з яких 8000 становили втрати австралійців, АНЗАК було розформовано. Замість нього на початку 1916 р. створили 1-й АНЗАК корпус і 2-й АНЗАК корпус, унаслідок чого австралійські й новозеландські війська

опинились у різних підрозділах. Нові військові формування спрямували на Західний фронт. Пізніше Анзакі брали участь в інтервенції західних держав у Росію для протистояння більшовикам після перевороту 1917 р., а також у спробі придушити єгипетську революцію 1919 р. [9]. 1-й і 2-й корпуси АНЗАКУ разом з багатьма іншими служили далі у великих битвах на Західному фронті в той час, коли втрати були великими, а здобутки малими. У липні та серпні 1918 р. австралійські солдати брали участь у низці вирішальних битв, які в підсумку вирішили долю Німеччини. Також австралійські війська досягли значних успіхів на Близькому Сході, де їм разом з англійцями вдалося захопити Газу та Єрусалим, змусивши Османську армію капітулювати в жовтні 1918 р. [25].

Романтизація та героїзація військового шляху Анзаків стала важливим елементом націєбудівництва Австралії: 25 квітня – день висадки АНЗАКУ в Галліполі – стало національним святом в Австралії та Новій Зеландії, яке носить назву «День АНЗАК». В Австралії День АНЗАК офіційно відзначають з 1916 р. як день пам'яті всіх загиблих у Першій світовій війні громадян. Пізніше, після Другої світової війни, в Австралії та Новій Зеландії стало традицією згадувати цього дня – 25 квітня – своїх громадян, які загинули в усіх війнах і конфліктах за участі цих держав. З 1916 р. термін «Анзак» офіційно захищений від несанкціонованого використання в комерційних та інших недоречних цілях. Час від часу у відповідне законодавство вносяться правки, але завжди з метою його посилення [26]. Якщо на початку війни австралійці з великим задоволенням долучалися до добровольчого корпусу, то по мірі збільшення втрат ентузіазм у суспільстві змінився на обурення. Загалом при населенні, меншому за 5 мільйонів, під час Першої світової Австралія спрямувала для служби за кордоном близько 330 000 громадян, при цьому втрати досягли понад 61 000 вбитими і понад 150 000 пораненими. Це був найбільший відсоток загиблих серед усіх армій Британської імперії [16].

Після війни активізувалася боротьба домініонів за розширення повноважень у рамках імперії, насамперед стосовно зовнішньої політики. На

імперській конференції 1923 р. домініони отримали право самостійно підписувати договори з іноземними державами. Результатом гострих суперечностей між Лондоном і домініонами щодо статусу й повноважень останніх (1925–1926 рр.) стала декларація А. Бальфура, де наголошувалося, що домініони є автономними державними одиницями всередині Британської імперії, рівними за статусом, не підпорядкованими одна одній ні щодо внутрішніх, ані щодо зовнішніх справ, проте об'єднаними спільним підданством короні, що вільно об'єднались як члени Британської Співдружності Націй [20, с. 76].

Початок ХХ ст. став періодом тектонічних змін у світовій політиці. Велика війна не лише змінила політичну карту світу, а й поклала початок структурній трансформації всієї міжнародної системи, де провідними акторами стали не імперії, а нації-держави. Для Австралії нове століття стало початком принципово нової ролі на міжнародній арені. В єдину федерацію – Австралійську Співдружність – колонії об'єднувалися непросто, але це відкривало низку можливостей: спільна політика в галузі зовнішніх зносин, оподаткування, торгівлі з іноземними державами, мореплавства, зв'язку, морської та сухопутної оборони тощо. Також створювався єдиний митний простір і тариф, повна свобода торгівлі між штатами, єдина банківська система та ін. Об'єднавшись у федерацію, колишні колонії отримали статус домініону Британської колоніальної імперії, що суттєво розширювало повноваження локальної влади спочатку у внутрішній політиці, а згодом – і в зовнішній. Водночас, шлях Австралії до суб'єктності в міжнародній політиці не був простим, зокрема рішення щодо участі імперії в Першій світовій війні Лондон приймав без хоча б формальних консультацій з домініонами, хоча останні повною мірою розділили з Великою Британією тягар війни.